

ISSN: 1814 - 6961
E-ISSN: 2788-9718

ОТАН ТАРИХЫ

ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛ

Үш айда бір рет шығатын ғылыми журнал
2022, № 3 (99)

3 /2022

Құрылтайшы:

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Ғылым Комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты

Бас редакторы:

Қабылдинов Зиябек Ермұханұлы

Редакциялық алқа:

Абдырахманов Т.А. (Бішкек, Қырғызстан), Аблажей Н.Н. (Новосибирск, Ресей), Аяған Б.Г. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), Әбусейітова М.Х. (Алматы, Қазақстан), Әбіл Е.А. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), Әжіғали С. (Алматы, Қазақстан), Әлімбаев Н. (Алматы, Қазақстан), Жұмағұлов Қ.Т. (Алматы, Қазақстан), Көмеков Б.Е. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), Кудряченко А.И. (Киев, Украина), Любичанковский С.В. (Орынбор, Ресей), Мұқтар Ә. (Атырау, Қазақстан), Петер Финке (Цюрих, Швейцария), Смағұлов О.С. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), Сыдықов Е.Б. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), Уяма Томохико (Саппоро, Жапония)

Жауапты редактор:

Құдайбергенова Айжамал Ибрагимқызы

Ғылыми редактор:

Қозыбаева Махаббат Мәлікқызы

Жауапты хатшы

Мурзаходжаев Қуаныш Мәдиұлы

Техникалық хатшылар:

Зікірбаева В.С., Бауыржан С.

Редакцияның мекен-жайы:

050100, Қазақстан Республикасы,
Алматы қ., Шевченко көшесі, 28
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
«Отан тарихы» журналының редакциясы

Сайтқа сілтеме: <https://otan.history.iie.kz>

Тел.: +7 (727) 272-46-54.

E-mail: otanhistory@gmail.com.

Журнал Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде
1998 ж. 9 наурызда тіркеліп, N 158-ж куәлігіне ие болды.

Мақалаларды қайта бастырып жариялағанда, микрофильмге және басқа да көшірмелерге
түсіргенде міндетті түрде журналға сілтеме жасау қажет.

Учредитель:
Министерство Образования и науки Республики казахстан
Комитет Науки
Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова

Главный редактор:
Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:
Абдырахманов Т.А. (Бишкек, Кыргызстан), Аблажей Н.Н. (Новосибирск, Россия), Аяган Б.Г. (Нур-Султан, Казахстан), Абусейтова М.Х. (Алматы, Казахстан), Абил Е.А. (Нур-Султан, Казахстан), Ажигали С. (Алматы, Казахстан), Алимбай Н. (Алматы, Казахстан), Жумагулов К.Т. (Алматы, Казахстан), Кумеков Б.Е. (Нур-Султан, Казахстан), Кудряченко А.И. (Киев, Украина), Любичанковский С.В. (Оренбург, Россия), Мухтар А. (Атырау, Казахстан), Петер Финке (Цюрих, Швейцария), Смагулов О.С. (Нур-Султан, Казахстан), Сыдыков Е.Б. (Нур-Султан, Казахстан), Уяма Томохико (Саппоро, Япония)

Ответственный редактор
Кудайбергенова Айжамал Ибрагимовна

Научный редактор
Козыбаева Махаббат Маликовна

Ответственный секретарь
Мурзаходжаев Куаныш Мадиевич

Технический секретарь
Зикирбаева В.С., Бауыржан С.

Адрес редакции:
050100, Республика Казахстан,
г. Алматы, ул. Шевченко, 28
Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова
Редакция журнала «Отечественная история»

Ссылка на сайт: <https://otan.history.iie.kz>
Тел.: +7 (727) 272-46-54.
E-mail: otanhistory@gmail.com.

Журнал в Министерстве информации и общественного согласия Республики Казахстан
Зарегистрирована 9 марта 1998 г., имеет свидетельство N 158-Ж.

При перепечатке статей, съемке на микрофильмах и других копиях обязательно
делается ссылка на журнал.

Founder:

Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan
Committee of Science
Institute of History and Ethnology named after Ch.Ch. Valikhanov

Chief editor

Kabuldinov Ziyabek Yermukhanovich

Members of editorial board:

Abdyrakhmanov T.A. (Bishkek, Kyrgyzstan), Ablazhey N.N. (Novosibirsk, Russia), Ayagan B.G. (Nursultan, Kazakhstan), Abuseitova M.H. (Almaty, Kazakhstan), Abil E.A. (Nur-Sultan, Kazakhstan), Azhigali S. (Almaty, Kazakhstan), Alimbay N. (Almaty, Kazakhstan), Zhumagulov K.T. (Almaty, Kazakhstan), Kumekov B.E. (Nur-Sultan, Kazakhstan), Kudryachenko A.I. (Kiev, Ukraine), Lyubichankovsky S.V. (Orenburg, Russia), Mukhtar A. (Atyrau, Kazakhstan), Peter Finke (Zurich, Switzerland), Smagulov O.S. (Nur-Sultan, Kazakhstan), E.B. Sydykov (Nur-Sultan, Kazakhstan), Uyama Tomohiko (Sapporo, Japan)

Executive Editor

Kudaibergenova Aizhamal Ibragimovna

Scientific Editor

Kozybayeva Makhabbat Malikovna

Executive Secretary

Murzakhodzhayev Kuanysh Madievich

Technical secretary

Zikirbayeva V.S., Bauyrzhan S.

Editorial office address:

050100, Republic of Kazakhstan,
Almaty, Shevchenko str., 28
Institute of History and Ethnology named after Ch.Ch. Valikhanov
Editorial board of the magazine «History of the homeland»

Link to the website: <https://otan.history.iie.kz>

Tel.: +7 (727) 272-46-54.

Email address: otanhistory@gmail.com .

Journal in the Ministry of Information and public consent of the Republic of Kazakhstan
registered on March 9, 1998, has certificate No. 158-Zh.

When reprinting articles, shooting on microfilm and other copies,
a link to the magazine is necessarily made.

Polyakov Yu.A. Karakumskaya operaciya 1931 goda [Karakum operation in 1931] // Otechestvennaya istoriya. 2007. №4. S.164-171.

Popov Yu. Kak prohodila kollektivizaciya i bor'ba s nej v kazahstanskoj Sary-Arke (istoriya) [How did collectivization and struggle with it in the Kazakh Sary-Arke]. <https://centrasia.org/newsA.php?st=1265753520>

SGA KNB RK. F.9. Op.1. D.527

SGA KNB RK. F.9. Op.1. D.528.

SGA KNB RK. F.9. Op.1. D.495.

SGA KNB RK. F.9. Op.1. D.527.

SGA KNB RK.F.9. Op.1. D.488.

SGA KNB RK. F.9. Op.1. D. 485.

Sovetskaya derevnya glazami VCHK-OGPU-NKVD. 1918-1939 [Soviet village through the eyes of VCHK-OGPU-NKVD. 1918-1939]. Dokumenty i materialy. V 4-h t. / T.3. Moskva: ROSSPEN, 2005. 840 s.

Sinicyn F.L. Sovetskoe gosudarstvo i kochevniki. Istoriya, politika, naselenie. 1917-1991 [Soviet state and nomads. History, politics, population. 1917-1991]. Moskva: Centrpoligraf, 2019. 318 s.

Tarhova N. S. Krasnaya armiya i stalinskaya kollektivizaciya. 1928-1933 gg [The red army and Stalinist collectivization. 1928-1933]. M.: ROSSPEN, 2010. 375 s.

Tragediya kazahskogo aula 1928-1934: [Tragedy of the Kazakh yard 1928-1934] sb. dok. T.2: 1929 - yanvar' 1932 / [sost. A. S. Zulkasheva [i dr.]. Almaty: Raritet, 2018. 744 s.

Tragediya sovetsoj derevni. Kollektivizaciya i raskulachivanie. 1927-1939 [The tragedy of the Soviet village. Collectivization and de-escalation]. Dokumenty i materialy. V 5-ti tt. / T.1. Moskva: ROSSPEN, 1999. 880 s.

Tragediya sovetsoj derevni. Kollektivizaciya i raskulachivanie. 1927—1939: [The tragedy of the Soviet village. Collectivization and de-escalation]. Dokumenty i materialy. V 5-ti tt. T.3. M.: ROSSPEN, 2001. 811 s.

FTAMP 03.20.00

DOI 10.51943/1814-6961_2022_3_96

ТӘЖІКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНА 1920-1930 ЖЖ. ҚОНЫС АУДАРҒАН ҚАЗАҚ БОСҚЫНДАРЫ: ОЛАРДЫҢ БЕЙІМДЕЛУІ

Исенов Өтеген Ихсанұлы^{1ID}, Купенов Бекболат Қайырбекұлы^{2*}

¹А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті. Қазақстан, Қостанай.

²«Ұлттық геологиялық қызмет» АҚ баспасөз қызметінің хатшысы (Астана қ., Қазақстан)

*Автор-корреспондент

E-mail: utegen59@mail.ru (Исенов), bekbolatiq@gmail.com (Купенов)

Түйіндеме. Мақалада өткен ғасырдың 20-30 жж. ашаршылық кезіндегі Орта Азия елдеріне қоныс аударған қазақ босқындары туралы айтылады. *Кеңестік кезеңдегі архивтік құжаттарда «откочевники», - деп жазылды. Нәубет жылдары Қазақстаннан ауа көшкен қазақтар тарихы бүгінде Отандық тарих ғылымында өзекті тақырып болып отыр. Біздің мақаламыздың арқауы Тәжікстан Республикасына зұлмат жылдары ауа көшіп, босып барған қазақтардың жайы.*

Маңғыстау түбегін мекендеген қазақтардың, 1930-жылдары кеңес билігінің жазалауынан қашқан бай, молдалар мен аштық кезіндегі босқындардың Түрікменстан арқылы Каспий теңізінің жағалауынан өтіп, Иран жеріне қадам басқан аймағы «Мазандаран» провинциясы деп аталатын. Жылдар өткен соң қазақтар негізінен аталған провинцияның Горган, Бәндәр, Түрікмен және Гомбәд-е Кауыс атты қалаларынан шеткері жағына, жергілікті тұрғындардан оқшау жерге қоныстанды. Осы елді мекенді түрікмендер «қазақ ауылы» атаған. Ол ауылдар уақыт өте келе аталған қалаларға қосылып шаһар аумағымен бірігіп кеткендігі де айтылады.

Кілт сөздер: күштеп ұжымдастыру, ет дайындау, босқыншылық, ашаршылық, ауа көшкендер, Қазақстан тарихы, демографиялық апат

Мақала Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитетінің гранты бойынша АР08856865-ОТ-20 «XX ғасырдың 30-жж. басындағы жаппай ашаршылық кезеңіндегі Орта Азия республикалары мен Ресейдегі қазақ көшпелілері: орналасуы мен бейімделуі» атты ғылыми жоба аясында дайындалды.

IRSTI 03.20.00

KAZAKH REFUGEES WHO RESETTLED IN 1920-1930 TO THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN: THEIR ADAPTATION

Issenov Otegen I.^{1ID}, Kupenov Bekbolat K.^{2*}¹Kostanay regional University named after A. Baitursynov. Kostanay city, Kazakhstan²Secretary of the Press Service of JSC "National Geological Service" Astana city, Kazakhstan

*Corresponding author

E-mail: utegen59@mail.ru (Issenov), bekbolatiq@gmail.com (Kupenov)

Abstract. The article tells about the Kazakh refugees who moved to the countries of Central Asia during the famine of the 20-30s of the last century. In archival documents of the Soviet period, they were written as "nomads". Today, the history of the Kazakhs who emigrated from Kazakhstan during the years of Naubet is an actual topic of national historical science. The basis of our article is the location of the Kazakhs who moved to the Republic of Tajikistan during the difficult years of the famine.

The rich, mullahs and hunger refugees - Kazakh refugees who previously inhabited the Mangistau peninsula, migrated through Tajikistan along the coast of the Caspian Sea, fled from the punishment of the Soviet government in the 1930s and famine to the territory of Iran called "Mazandaran".

After years of settlement, villages where Kazakhs mostly settled nearby cities of the province - Gorgan, Bundar, Turkmen and Gombad-i-Kaus, secluded from the local population, the Turkmens called "Kazakh village". Eventually, these villages merged with the mentioned cities and joined the territory of the city.

Key words: forced collectivization, meat procurement, refugee, famine, famine refugees, history of Kazakhstan, demographic catastrophe

МРНТИ 03.20.00

КАЗАХИ-БЕЖЕНЦЫ, ПЕРЕСЕЛИВШИЕ В 1920-1930 гг. В РЕСПУБЛИКУ ТАДЖИКИСТАН: ИХ АДАПТАЦИЯ

Исенов Утеген Ихсанович^{1ID}, Купенов Бекболат Кайырбекович^{2*}¹Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова. г. Костанай Казахстан²Секретарь пресс-службы АО «Национальная геологическая служба» г. Астана, Казахстан

*Автор-корреспондент

E-mail: utegen59@mail.ru (Исенов), bekbolatiq@gmail.com (Купенов)

Аннотация. В статье рассказывается о казахских беженцах, переселившихся в страны Средней Азии во время голода 20-30 годов прошлого века. В архивных документах советского периода их написали как «откочевники». Сегодня история казахов, эмигрировавших из Казахстана в годы Наубета, является актуальной темой отечественной исторической науки. Основой нашей статьи является местонахождение казахов, переселившихся в Республику Таджикистан в тяжелые годы голода.

Через Таджикистан по побережью Каспийского моря укрывались казахи-беженцы на территории Ирана, куда, ранее населявшие полуостров Мангистау - богатые, муллы, бежавшие от наказания советской власти в 1930-годы и голодобеженцы, назывался провинцией «Мазандаран».

Спустя годы поселение, который находился на периферии этих городов провинции - Горган, Бундар, Туркмен и Гомбад-и-Каус, куда в основном поселились казахи, уединяясь от местного населения, туркмены назвали "Казахской деревней". Говорят, что эти деревни в конечном итоге объединились с упомянутыми городами и присоединились к территории города.

Ключевые слова: насильственная коллективизация, мясозаготовка, беженство, голод, голодобеженцы, история Казахстана, демографическая катастрофа

Кіріспе. Тәжікстанға ХХ ғасырдың 20-30 жылдардағы Тәжікстан жеріне барған қазақ босқындарының тарихы күрделі тақырып. Біріншіден, ХІV ғасырдан былай қарай 10 шақты тәжік қолжазбаларында қазақтардың тұрған жерлері, тіршілігі, мәдениеті туралы материалдар бар. Оны оқу үшін парсы тілін білу керек. Екіншіден, Тәжікстанның оңтүстігін жайлаған халықтардың тайпалық

құрамын зерттеуді мақсат еткен орыс ғалымдарының еңбектерінде қазақтар жайлы мәліметтер жоқтың қасы, өте аз десек болады. Қазақтардың тұрмыс-тіршілігі басқа халықтар сияқты тиянақты түрде талдап зеріктелінбеген, тарихы да көмескі. Үшіншіден, орыс ғалымдары түркілердің бұл аймақтың байырғы тұрғындары – тәжіктермен қаншалықты аралас-құралас болғандығы туралы да мәселе қарастырылып, анықталмаған. Тақырыптың күрделілігі осында. Сондықтан да ХХ ғ. 20-30 жылдары Тәжікстан Республикасына қоныс аударған қазақ босқындары және олардың бейімделуі нақтылы зерттеуді, табанды ізденістерді талап ететін келешектің ісі.

Талқылау. Тәжік ғалымы профессор Әбдісаттар Нұрғалиевтің «Қазахи Таджикистана» аталатын зерттеуі бойынша, Тәжікстан қазақтарының бұл жаққа келгеніне 500 жылдай уақыт болған (Нуралиев, 2016:77). Тәжікстанға келген қазақтар – негізінен Маңғыстау өңірінен қоныс аударған, XVI ғасырдың басында Шайбани бастаған көшпелі өзбектердің Мауераннаһр мен Ауғанстанға жасаған шабуылы кезінде өзбек-қазақ болып аталатын тайпалар құрамында бірге келген қазақтардан бастайды [(Нуралиев, 2016:12). Тәжікстандағы қазақ тайпаларына қатысты рулар туралы автор зерттеуінде: «В таблице родов Конграт, составленной Б. Кармышевой указывается следующее деление,

1 Такие роды, как Джлантемгалы, Билгалы, Кароконграт, Толенгит, Канджигалы, Бесбала, Ногай носят чисто казахские названия.

2 А в роде Кароконграт имеется подразделение казак, который делится еще в семейно-родственные группы. Всё это указывает на родственные связи Конгратовэтих мест с одноименными казахскими племенами. Также по казахскому звучат некоторые подразделения родов Лакай, например, как Кучик, Танирберди, Кудайберди, Чиркурауык, Досай, Коныртана, Карасирак, Караша, Суйиндик и др. Среди Семизов ИКесамиров, проживающих Кулябском бекстве (нач. ХХ в.), были роды Казахские, как Керей, Таз, Кийкчи, Ногай. Таки роды Дурмен, как Конур, Джамантай, Кыят, Аккойлы, Казак, Ногай, Борбай тесным образом перекликаются с казахскими родами. Однако до сих пор никто не исследовал этот вопрос должным образом. Мы полагаем, что эти ранние племена, выбравшие свои места обитания этого района, в течение 5-6 веков ассимилировались и считают себя Дурменами» (Нуралиев, 2016:19), – дейді. Сонымен қатар қазақтардың қоныстанған қыс қыстау, жаз жайлауды жайлаған аймағын да көрсетеді.

Яғни, кеңестік дәуірге дейінгі Тәжікстанға қазақтардың қоныстануының тарихына қатысты профессор Әбдісаттар Нұрғалиевтің еңбегі құнды мәліметтер береді.

Қазақтардың Тәжікстан жеріне қоныстану тарихы 5 (бес) кезеңнен тұрады.

Бірінші кезең – Тәжікстанға келген қазақтар – негізінен Маңғыстау түбегінен қоныс аударған Кіші жүз рулары, XVI ғасырдың басында Шайбани бастаған көшпелі өзбектердің Мауераннаһр мен Ауғанстанға жасаған шабуылы кезінде өзбек-қазақ болып аталатын түркілік тайпалар құрамында бірге барған қазақтар.

Екінші кезең – 1723 жылдан кейінгі жоңғар жаугершілігі кезінде «Ақтабан шұбырынды, Алқакөл сұлама», деп аталатын кезеңде бас сауғалап, үдере көшкен қазақтардың бір тобының осы жерге келіп қоныстануы. Профессор Әбдісаттар Нұрғалиевтің айтуынша, мұны да кейбір шежіре білетін қарттар анық айта алмағанымен, жоққа да шығармайды.

Үшінші кезең – совет өкіметі орнағаннан кейін бай-қулақтарды қудалай бастаған кезеңде қоныс аударған қазақтар. Бұл кезең 1928 жылдан басталады. Біздің қосарымыз,

Төртінші кезең – 1932-1934 жылдардағы Қазақстандағы аштық жылдарындағы ауа көшкен қазақ босқындардың Қарақалпақстан, Өзбекстан, арқылы Тәжікстанға баруы. Босқындардың азғантай тобы Тәжікстан, Өзбекстан асып Ауғанстанға жетті.

Бесінші кезеңі – КСРО кезінде білікті маман кадрлардың 1950-1960 жж. бастап өндірістерге, т.б. салаларға жолдамамен жұмысқа жіберілген мамандардың қоныстануы.

Кеңестік билік кезіндегі Орта Азияға көшіп барған қазақтардың тарихы 1920-1930 жылдары Тәжікстан, Ауғанстан жеріне ауа көшіп барғандардың тарихынан басталады.

Материалдар мен әдістер. Мақаланы жазу барысында қиындық туғызған жайт – Тәжікстандағы қазақтар жайын баяндайтын жазба тарихи деректер сақталынбай қалған. Хатқа түспеген. Бұл тақырыпты зерттеушілер болмаған. Оның себебі де түсінікті Кеңестік билік тұсында ХХ ғасырдың 20-30 жылдардығы ашаршылық пен босқындар тарихы жабық тақырыптардың санатында болды. Архив қорлары зерттеушілер үшін рұқсат етілмеген жабық тақырып болды. Республикада өмір сүрген шежіре білетін қарттардың көбісі дүние салып, ендігі бір тобы Қазақстанға қоныс аударған. Сонымен бірге, тәжіктердің өзара қақтығысы азамат соғысы кезінде, 1992-1997 жылдары облыстық және аудандық кейбір архивтердің қорлары өртеніп кеткен. Яғни, архив құжаттары жоқтың қасы. Сондықтан, Тәжікстанда тұрып жатқан және елге оралған қандастарымыздың тарихи естеліктері мен сирек кездесетін қолжазбалар деректері негізінен қолданылды.

Архив деректері бойынша, өткен ғасырдың 20-30 жылдары қазақ даласынан Еділ бойына 40 мың, Қырғызстанға 100 мың, Батыс Сібірге 50 мың, Қарақалпақстанға 20 мыңнан астам, Өзбекстан мен

Тәжікстанға 45-50 мыңдай адам аштықтан босып барған. Мысалы, көршілес Қырғыз Республикасына ауа көшіп барған қазақтар жөніндегі шолуда: олардың жалпы санын айту қиын, өйткені халық өз бетімен лек-легімен барған. Қордай асуында Қырғыз еліне жете алмай жолда қайтыс болған көптеген адамдардың денесі көктемде қар астынан шыққаны туралы архив қорында тіркелген. Еділ және Сібір аймағына кеткен қазақтардан да көп адамдар аштан өліп, қырғынға ұшыраған. Қазақ босқындардың жағдайы өте ауыр болған. Архив деректер бойынша, 71 аймақ көшпелілер ықпалынан зардап шексе, оның 50-і көшпелі және жартылай көшпелі, 21-і отырықшы егіншілік аймақтары болды. Мәжүбірлі көші-қоннан (ауа көшкен босқындар – авт.) әсіресе Оңтүстік өңірдің аудандары, Алматы облысы, Қарағандының оңтүстік бөлігі, Ақтөбе облыстарының Шығыс және Оңтүстік бөлігінің батыс бөлігі және Батыс өңірінің бірнеше аудандары зардап шеккен. Сонымен қатар, ескі егіншілік аймақтарының ішінде ең көп зардап шеккендері, Әулие-Ата, Талдықорған, Мерке, Талас, Шу, Созақ, Іле, Ақтөбе облысына қараған Қаратал, Жетігара, Семнозерный, т.б. Қазақстанның барлық аймақтарда аштыққа ұшыраған 90 мыңнан астам үй шаруашылығы, жалпы халқы шамамен 300 мың адамдар тұрақты қоныстарын тастап, басқа аудандарға, облыс орталықтарына, теміржол бекеттерінің бөлімшелеріне босып барған (Исенов, 2021а).

Зерттеу нәтижелері. Бүгінгі таңда, қазақтардың бір шоғыры Тәжікстан Республикасында, Душанбеден 120 шақырымдай қашық жатқан Хатлон облысында өмір сүріп жатыр.

Хатлон облысы - Тәжікстан Республикасының құрамындағы әкімшілік аймақ. Елдің үш аймағының бірі солтүстікте республикалық бағыныстағы облыстармен, шығыста - Таулы Бадахшан автономиялық облысымен, оңтүстікте - Ауғанстанмен, батыста - Өзбекстанмен шектеседі. Әкімшілік орталығы - Бохтар қаласы.

Хатлон облысының Дүстей ауылындағы Әлімабад ауылында Кіші жүз әлімдер тұрады. XX ғасырдың 20-30 жылдары Қазақстанда байларды жаппай тәркілеуде, 1000 (мың) түйені айдаған Қызылордалық қазақтар Өзбекстан арқылы Тәжікстан асып кетеді. Таулы өлкеде өмір сүретін тәжіктер түйе мінген қазақтарға басында таңырқап қарасада, уақыт өте келе үйренісіп кетеді. Тәжік жүк таситын транспорт компаниясы ұйымының негізін қалаған осы түйе жетектеген қазақтар болды. Қазақ байлары 1928 жылы жер ауып көшіп келгенде, ол жерде ешнарсе жоқ еді.

Ақыр соңында түйелі қазақтар «Тәжіктранс» ұйымының негізін қалайды. Бергін келе II Дүниежүзілік соғыс басталады да, мұндағы қазақтар брон алып, Ауғанстан мен Тәжікстанның арасында керуен жолын жүргізеді. Астық, қару-жарақ, тұрмысқа қажетті заттарды тасымалдап, көлік жүре алмайтын таулы өлкенің өзегіне қан жүгіртіп, ССРО экономикасына айтарлықтай үлес қосады. Әлімабадтағы Нұрлан ақсақалдың айтуынша, 3-4 ай жол жүретін керуеншілер 3-4 күн демалып, қайтадан сапарға аттаныпты. Қаншамасы таулы өлкенің күз-қиялы жолдарынан қиыс кетіп қаза табады. Тек соғыс аяқталып, таулы өлкеге тас жолдар салына бастаған 50-інші жылдардан кейін ғана түйелі қазақтар әскери өмірге пара-пар қызметтерін тапсырып, бейбіт өмірге қайта оралған. Сол Нұрлан ақсақалдың қорасында тайлақ байлаулы тұрды. «1000 түйеден қалғаны осы. Сойып тастауға көз қимайды. Ата-бабам кәсіп қылған түліктің тұяғы ғой. Жүре берсін» (Тарихы терең Тәжікстан, 2018) дейді Нұрлан атамыз.

Қазақтар шекараға заттар апарып, қайтарда азық-түлік, бидай алып қайтатын болған. Тәжік халқы қазақтарға мейріммен қараған. Нұрлан ақсақалдың айтуынша: Оларда ішере ас, жатарға үй-жай болмағанда тәжік жұрты көмектескен. Тәжік жұртының мейрімділігін атасы баласына, баласы немересіне айтып келе жатыр. Қызылорда облысының Шиелісінен көшіп келген 100 (жүз) отбасы Хатлон облысына қоныс теуіп, бір ауыл болған. Еркектер түйе тартып бала-шағасын асырады, Ауғанстан шекарасындағы әскерге қару жарақ киім-кешек апарып сауда жасап күн көрді.

Қазақ босқындары тарихын зерттеуші ғалымдар мен өлкетанушылар Ауғанстанға қазақтардың үш рет ауа көшіп барғанын айтады. Ата қоныстан ауа көшкен босқындардың соңғы көші қазіргі Жамбыл облысында Шу өңірінен кеңестік «көсемдердің» XX ғасырдың 20-30 жылдарындағы ұжымдастыру, колхоздастыру, индустриализация саясаттарын жүзеге асыруда қолдан жасалған ашаршылық кезінде ауа көшіп кеткен.

Кеңестік ұжымдастыру саясаты кезінде Әсия апамыздың әкесі Сардарбек кеңес үкіметінің бай-құлақтардың малын тәркілеу кезеңінде бір түнде, бір топ адам болып қашуға тәуекел етеді. Қарақалпақстан асып, Түркіменстан арқылы Әмудария өзенінен өткен қазақтарды Меймене өңірін басқарып жүрген әскер басы Надир шах қарсы алады. Кейінен құдалыққа сөз салған ауғандықтарға Сардарбек қарт өзінің жалғыз қызы Әсия Сардарбекқызын беруге келсімін береді. Сонымен Ауғанстанды монархиялық жолмен басқарып келген әулетпен құда болған Сардарбек қызы Әсия апамызды 14 жасында ұзатады.

Ауғанстан билеушісінің ұлы Амири Мұхаммедке тұрмысқа шықан жас Әсия апамыз хан әулетімен хан сарайында тұрады өздерінің жеке күтушілері болады. Әсия апамыздың қызы өзінің анасының туыстарымен қазақша сөйлесетінін айтады. Қызының айтуынша, анасы Әсия Сардарбекқызы он күрсақ көтерген, қазіргі таңда бес баласы ғана қалған.

Әсия Сардарбекқызы Әмина Амири Рахманның айтуынша: Комунистер Ауғанстанға басып кіріп, Дәуіт хан әулетін тұқымымен түгел өлтіреді. Елде қудалау басталды. Балалары анасының туған жері қазақ жеріне барып келеміз деген сылтаумен шет елге шығуға рұқсат алып, паспорт жасатады. Паспорт жасатқан 13 адам, Ауған елінен қашып шығады. Олар 1982 жылы Түркияға барған, кейін Германия арқылы Америкаға жетеді. Ал қазір олар Американың Сверхения қаласында тұрады. Әсия әжей қарттар үйінде тұрады. Әжейдің екі бөлмелі үйі және жеке күтушілері бар.

Кенестік қызыл комунистерден екі рет озбырлық көрген Әсия әжей алдағы уақытта өзінің Қазақстандағы қандастары ондай қасірет көрмесе екен, - дейді. Жалайыр руынан шыққан Әсия әжей 1916 жылы 10 жасында елден кетсе де дінін, ділін, тілінде, асыр салып ойнаған ауылында әлі күнге дейін ұмытпаған. Әсия әженің айтуынша: Америкада тұрып жатқанына 36 жыл болса, қазақ топырағынан кеткеніне 91 жыл болыпты. Асия әжеміз алдағы уақытта қазақ еліндегі халқы жат жұрттық болмаса екен дейді. Өйткені оның 20 немересі 20 шөбересі Америка азаматтығын алған Америка тұрғыны болып кетті (Мұхит асқан қазақ, 2017).

Тәжікстанның оңтүстігіндегі Хатлон облысы, Жиликул ауданының Эсокул деген ауылында алты жүз адамның этностық қазақтар тұруда. Олардың ендігі армандары тарихи отандарына – Қазақстанға оралу болып отыр. Тәжік жеріндегі қазақтардың мұнда тұрып жатқандарына жүз жылға жуық уақыт өтсе де, олар баяғы тұрмыс салттарын сол қалпында дерлік сақтап қалған. Олардың сол мезгілдегіден бар айырмашылығы сірә, қазір бұрынғысынша киіз үйлерде тұра қоймайтындары ғана шығар деп жазады басылым.

Тәжікстанға қазақтардың алдыңғы легі кеңес өкіметі орнаған алғашқы жылдарда келе бастаған. Соның өзінде олардың осында тұрақтап қалуларының әртүрлі себептері болған. Біреулері оқу немесе жұмыс іздеп келіп, үйлі-жайлы болып, қалып қойған. Тағы біреулері жер аудару жолымен келген. Ал Эсокул кишлоғына қоныс тепкендердің ақсақал Қожамқұл Нұрматовтың ата-бабалары большевиктерден қашып, қора-қора малдарымен Ауғанстан асып бара жатқандарында әрі қарай жете алмай, осы жерде қалып қойған. «Өткен ғасырдың 20-шы жылдарында әкем Қызылорда облысынан Ауғанстанға қарай бет түзепті. Тәжікстанда оны кеңес өкіметінің өкілдері ұстап алып, барлық малын колхозға тартып алған. Сол замандарда мұнда жол салынып жатыпты да, түйелері тасымал көлігі ретінде құрылысқа жегіліпті. Әкем осы жерде түйелерімен бірге қара жұмысшы есебінде қалдырылған» (Тәжікстан қазақтары, 2016) - дейді Қожамқұл Нұрматов.

Қария жол құрылысында 20 жыл жұмыс істейді. Ол кезде Даңғара ауданында тұрады. Тек бертінде ғана өздеріне жақын жердегі Жиликул ауданында жер аударылып келген қазақтар тұратынын естіп, осылай қарай көшіп келеді «Ауданда алуан түрлі ұлттардың өкілдері тұрады екен. Олар орыс, тәжік, өзбек, қазақ, неміс, шешен, украин, түрікмен сияқты 16 ұлттың өкілін құрады. Бірақ 1980 жылдары солардың көбі басқа жақтарға кете бастады. Мәселен, бүгінде біз тұратын кишлоқта бұрынғы жер ауып келген қазақтардың ұрпақтарынан ешкім қалған жоқ. Мұндағы қандастарымыздың бәрі – менің әкемнің ұрпақтары, біз түгел туыспыз біздің балаларымыз өзбек мектебінде оқиды. Басқа мектеп жоқ. Ең соңғы қазақ мектебі кеңес кезеңінде жабылды. Бұл – біздің үлкен қасіретіміз. Біз қазір өзіміз үшін қалайда қазақ тілінде оқытатын мектеп ашуды талап етпейміз. Оның орнына тәжікше оқытатын мектеп болса дейміз. Әйтпесе, ертең біздің балаларымыз қайда барып күн көреді? Олар – Тәжікстанда тұратын қазақтар сөйте тұра білімді өзбек мектебінен алады бұл қалай?», - дейді ақсақал. Міне осы мәселе Эсокул тұрғындарын енді туған Қазақстанынан кетуге мәжбүр еткелі тұр. Осы ретте Қожамқұл Нұрматов бірнеше рет тарихи отанына барып, Орал және Қостанай өңірлерін көріп қайтқан. «Бірақ ол жақтар суық екен. Оралмандардың көші-қон бағдарламасына сәйкес бөлінетін жер де аз – бар болғаны 10 сотық, сонда біз малымызды қалай бағамыз, оларды қалай көбейтеміз?», – дейді ақсақал. Эсокулдағы Нұрматовтардың орасан зор әулеті қазір бақуатты тұрады. Олардың жүзден астам ірі қара малдары, отар-отар қойлары, үлкен бақшалық жерлері бар.

«Бұрын біз мұнда лимон да, жүзім де өсіретін едік. Бірақ Эсокулда жиырма жылдан бері су жоқ. Суды Вахш өзенінен тасуға тура келеді. Ал оған дейін 17 шақырым жер бар. Біз қазір бұған да үйрендік. Суды водовозбен тасып әкеп, цистерналарды толтырып аламыз. Былтырдан бері маңайға қытайлар келіп, мақта еге бастады. Енді олардың су әкелетіндері сөзсіз», - дейді қария.

«Мен болсам Тәжікстанды жақсы көремін, себебі бұл жер – менің туған мекенім осында отбасын құрып, бала-шаға өсірдім, жергілікті тұрғындармен ешуақытта жанжалға барып көрген жоқпыз. Біздің үйіміз көршілеріміздің бәріне – мейлі ол тәжік, мейлі өзбек болсын бәріне қашанда ашық. Бірақ мектептің жоқтығы маған маза бермейді. Сондықтан біз қариялар осында өлсек те, жастардың тарихи отандарынан мекен тапқандарын қалап отырмыз», - деді ақсақал өз сөзінде.

Эсокул кишлоғының қазақтары малсақ жандар ретінде де жұртқа белгілі екен. Былайға тұрғындар бұл ауылды түйе өсіретіндігімен де жақсы таниды екен. Себебі маңайдағы тәжіктер мен өзбектер елді мекендерінде түйе деген атымен жоқ. Қазақтар сондай-ақ жылқы малына айрықша үйірсектігімен де елге танылып қалған сияқты (Тәжікстан қазақтары, 2016).

1920-1930 жылдардары ата мекеннен ауа көшіп, Тәжікстан еліне босып барған Маңғыстау босқындары туралы деректерді Ақтау қаласының тұрғыны өлкетанушы Нұрғазиев Арман Абайұлынан жазып алдық. Маңғыстаулық Қожахмет әулетінің босқыншылыққа ұшырауы және Тәжікстан мен Ауғанстан асқандығы туралы әулеттің тағдыр тәлкегінің тарихи баянына кезек берейік. Әулеттің басынан кешкен тағдыр тәлкегінің тарихын Арманның әкесі сол бір нәубет заманда ұлт намысын қорғаған ел ағаларының бірі – Нұрғазы Қожахметұлы туралы тарихи деректік жазбаны оның тікелей ұрпағы Абай Нұрғазиев жазып алған екен.

Әлқиса, Бесенұлы Тағанияздың жалғыз баласы Қожахмет 1865 жылы Маңғыстауда Шайыр ауылында дүниеге келіп, осы Шайырдың солтүстік-батысындағы Ақтау-Аққорған таулы жеріндегі қуысты мекен етеді. Бұл жер кейін «Қожахмет қуысы» деп аталады. Қожахмет өз заманында еліне құрметті, сыйлы, иманды, көреген, өте қажарлы және дәулетті адам болған. Оның үш әйелінен бес баласы болды.

1927-1928 жылдары Маңғыстау өңірің жайлаған ашаршылық, одан кейін 1929-1931 жылдары орын алған Кеңес өкіметінің кәмпісілеу саясатымен Қожахметтің балалары келіспей, Форт-Александровскіде қызылдармен жауласқан. Оған себеп болған Қожахмет атамыз бай болғандықтан оның бар малы мен байлығын тәркілеуі.

1931-ші жылдың наурызында Адай көтерілісі басталады. Адайдың әр арысы өз алдына жеке хан сайлап, Қожахметтің үлкен баласы Бимұханбет сол уақытта құрылған Тобыш жасақтарының бас сардары атанады. Оның қолында әкесінен алған бесатары болды, бұл бесатарды ақтардың атаманы Толстовтың бір әскерінен Қожахмет иеленіп қалған. 1919-1920 жылдары Кетікке Шайыр үстімен шұбырған ақтардың бір козак әскері Қожахметтің ауылына жақындап, оны үйдің қасында жүрген келіні көріп қалып, дереу атасы Қожахметке хабардар етіпті. Қожахмет тез арада үйден шығып, адасып жүрген әскерді ұстап алып, сол жерде төбелес болып, оны жеңіп жыққасын қолындағы бесатар мылтығын тартып алады. Осы бесатармен Кетік (Форт-Александровск) қаласын шабуылдауға Бимұханбет пен Нұрғазы аттанып шыққанда, түрмеде отырған жазықсыз қамалғандарды босату және қойманы бұзып, ондағы тауарды аш жүрген халыққа тарату еді. Түрмеге қамалғандардың арасында бай-кулак деп сотталған ағайыны Ермекұлы Бермағанбет те бар еді. Кетік түбіндегі ұрыста Бимұханбет қызылдарға жақындай келіп: «Ел адамысың, әлде жау адамысың?» – дегенде, қызыл әскерлері оған бірнеше рет мылтықпен атып, оның қолы оқтан жаракат алады. Әйтеуір ауылына аман жетіп, үй-ішімен ақылдасып, арттарынан қуғыншылар келмей тұрғанда отбасымен ауылын тастауға мәжбүр болады. Кеңес Өкіметіне бодан болмаймыз деп бір түннің ішінде жүктерін түйелерге арқалатып, Иран асып кетуге шешім қабылдайды. 1931 ж. шілдесінде темірдей зеңбірекпен қаруланған Өкімет әскерлерінен көтеріліс жеңіліс тауып, Маңғыстау халқы үдере көшуге ұмтылады. Өкіметті мойындамағандар, байлар, намаз оқитындар және ереуілге шыққан батырлардың күресі енді жер үшін емес, бала-шаға қамы үшін және жер бетінен жоқ болып кетпес үшін артта ұрпақ қалдыру мақсатында туған жерді тастап, Кеңес Өкіметі орнамаған жерлерге кету болды. Қазақты қазаққа қарсы қойған саяси тұста, ағайынды бауырлардың сатқындық жасату кезінде, ОГПУ-дың мүшелері ағайынды рулас екі жігіт көшу алдында тұрған Қожахметтің ауылына келіп, тәркілеу мен жер аудару үкімін айтқанда, оларды Нұрмұханбет пен Нұрғазы аттарынан түсіріп сабап, қол-аяқтарын байлап тастайды да, өздерімен бірге жолға алып шығады. Шұбырып бара жатқан үлкен көшке Қожахмет отбасы жетіп алғасын, биеге байланған қызылдардың екі қолшоқпарларын көштің батырлары келіп өлтіруге кіріседі, бірақ олардың алдынан Қожахмет тұрып өлтіртпейді. “Неге?” деген сұраққа Қожахметтің жауабы: *«Олар бұйрықты орындаушылар, бізге ағайынды адамдар, оларды өлтірмес бұрын алдымен мені сосын бес баламды өлтіргесін гана олардың жанын қия аласыңдар»* – деп, ОГПУ-дың екі әскерін аман алып қалған. Көш орта жолға жеткенде, Қожахмет өз әулетінің көшін теңіз жағалап жүруге бұйырады. Себебі көшкен халықты кейін қайтару үшін Адай бандасы деп аталғандарды қуып келе жатқан әскерлер олардың алдында шекарада да күтіп тұрған еді. Бұл шешім дұрыс болып табылып, теңіз бойымен еш қарсылықсыз шекараға жақындағасын, ОГПУ-дың екі қызметкерін босатып, оларды әлсіз буаз биеге мінгізіп: *«Елге бізден сәлем айтарсыңдар, біз Иранға тарттық»* – дейді де, көшті Ауған асамыз деп Тәжік жеріне өтіп кеткен руластарына қарай бет бұрады.

Осыдан 1 ай бұрын Қожахметтің рулас ағайындары Тәжікстан мен Ауғанстан жерлеріне көшіп кеткен еді. Бұл ағайындардың босқыншылыққа ұшырау себебі – Кеңес Үкіметінің бай-кулақтарды тәркілеу саясатынан озбырлық көріп, қудалауға түсіп қалмас үшін жан сақтап, босқыншылықтың тағдырын кешу болды. Атап-айтқанда, 1 түннің ішінде 30 шаңырақ – оның ішінде шал-кемпірлер, әйелдер мен бала-шағаларын алып, барлығы 100-ден аса адам өз ата-мекенін тастап, жат жерге шұбырып барды.

Қасіретті 1931 жылы Қожахметтің жасы 66-ға келіп қалған болатын. Шекарадан өте бергенде, көш алдында Маңғыстауды қимай айтқан сөздері:

Күндердің күнінде ел елге қосылады, тау тауға қосылады.

Ат баспаймын деген жерді – үш басады,

Ел көрмеймін деген жерді – ер үш көреді.

Біз көрмесек те, егемендік өмірді кейінгі жастар мен ұрпақтар көреді...

Парсы, Түрікмен, Өзбек, Тәжік және Ауған жеріне барған қазақтардың негізгі алға қойған мақсаты – әйтеуір тірі қалу емес, елдігін сақтап қалу, бірлігінен айырылмау еді. Жат елде жүрсе де Қожахмет балалары тектілігін көрсете білген, оларды «*Бесен батыр ұрпағы, елінің ар-намысы үшін Маңғыстау көтерілісіне, одан кейін Адай көтерілісіне де қатысқан Тағанияз тентектің әулетінен*» деп замандастары қадірлеп сыйлаған. Бимұханбеттің абыройы соншама, оның беделін жат елдің жергілікті халқы да мойындаған. Заман түзеліп, тағдырдың қиыңырауынан айырылса, түбі атамекенге кір жуып кіндік кескен жерге оралу еді, сонымен бірге аталарымыз сол бір қиын кезде туған жерге деген сағынышын бір-біріне көз жасын көлдете отырып айтатын. Маңғыстауда өздерінің мекендеп қоныстанған жер-су аттарын, өмірден өткен батыр бабалары туралы жыр әндерін әлі оң-солын айыра алмаған балаларының құлағына құя беретін. Сол жақта өмірге келген ұрпақтарының бойына Маңғыстауға деген сүйіспеншілік сонау балалық шақтарында бойларына дарып еді. Әкелерінің бауырында жатып, көздері көрмеген Жетібай, Шайыр, Шетпе, Бозашы жерлерін және Отпан, Шерқала, Айрақты, Аққорған тауларын өздерінше елестететін. Туған елін сағынған Қожахмет:

Маңғыстау – елің де бай, жерің де бай,

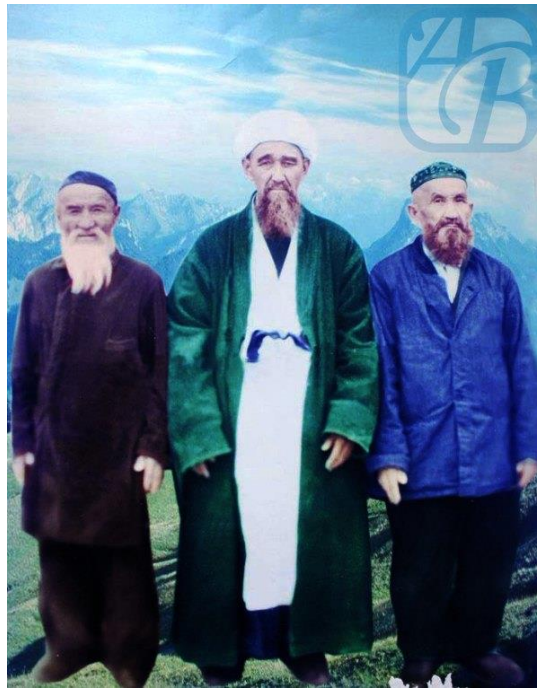
Жеріңе қайтып айналып бара қойсақ болады-ау

Малмен басын мыңғырғандай... деп жырлатып, қартайған шағында:

«Бұл кәпір өкімет берісі 40 жылда, әрісі 70 жылда жоқ болады, ақыры қосыласыңдар елмен, біз болмасақ та артымыздағы балалар қосылады» деп армандап отырады...

Байшуақов Құсайын Сағидоллаұлы, 1942 жылы туылған Ақтөбе қаласында тұрады. Ақсақалмен кездесіп үйінде 2-3 күн қонақ болып сұхбаттасқанбыз. Есімдегілер деп бастады әңгімесін Құсайын ақсақал:

«Тәжік жеріндеміз. 1954 жылдары таңға жуық қақпаның жанына тоқтаған «М-20 Победа» машинасын байқаған әкей: «Анау, Алмас неге сүмірейіп тұр? - деп сұрап.- Сағира, маған да қуғын келді. Шайынды әзірлей бер. Алла жар болсын!» деді. - Ассалаумаликум бобо!-деп амандасқан ірі денелі тәжік есік алдында тұрып қалды. Қолдарында әкейді тұтқындау туралы заң орындарының анықтамасы. Келген қонақтарды төрге өтуін өтінген әкей қымыз ұсынған. Сол кезде келген қонақтардың аяқ-қолдары дірілдеп, не дерге білмей «Бата баріңіз!» дегендей болған соң, әкей батасын жаудырды. Мезгілсіз келген жандар бата берген әкейдің қолын сүйіп, кешірім өтінеді. Тұтқындау туралы бұйрық қағазды сол жыртып тастайды. Олар Тәжікстан ҰҚК бастығы Ишанқұл Хафизов еді. Олардың айтқаны «Сіз туралы іс қозғалған еді. Ол адамды табамыз деп сөз бергенбіз. Кешіріңіз осындай білімді сыйлы адамды әуреке салдық». Кейін, бірнеше рет қонаққа шақырып құрметтегені есімізде. Есімде, 1957 жылы бір кездері Бұхарада діни мектепте оқыған замандастары Бисен Абдоллаұлы, Кәрімберген Сарқұлов хазіреттер іздеп келгені. Бұл жандар бір кездері имандылық жолында Бұхарада бірге оқып, елді имандылыққа ұйытқан, кейінгі өмір жолдары қиыншылықпен өтіп, Сібірде айдауда болып, а қталып, енді ес жиған кездері болса керек. Қуанышпен қарсы алдық. Мал ұстап отырғанбыз. Қонақтарға әбден семіздіктен баса алмай қалған, құйрығы тегенедей етіп, арт жағына екі аяқты арбаға артып қойған семіз қойды сойғаны есімізде. Келген меймандарға сойған қонақасымыздың семіздігі сонша, адам таң қаларлық еді. Өйткені сойған қойдың ақтарылған ақ майлылығы өз алдына, қабырғаларының өзі шидей жіңішке. Көптен көріспеген хазіреттер арқа бойын жазып, дидарласты. «Аға, сені сағындық. Аңсап келдік. Осы күнге шаққа жеттік», деп ардақтап келген аталар апта жатып кеңесті. Естелік болсын деп оларды суретке де түсіріп алғанбыз. Аталар ел аралап, жер танып дегендей бір жасап қалды.

Суретте: Бисен Абдоллаұлы, Сағидолла Жұмағұлұлы, Кәрімберген Сарқұлұлы. 1959 жыл Тәжікстан.
(Фото Құсайын ақсақалдың отбасылық архивінен алынды)

Тәжік елі табиғаты бай. Жасыл желекті өлке. Биік таулары, тасына дейін гүлдеп тұрғандай әсем көрікті. Сарқырама өзендері. Көгілдір көл, кең дария сулары егістікке, бау бақшаға мол. Бұл жақта сирек өсетін жеміс - жидектер мен көкөніс өнімдері жылдың қай мезгілін алсаңыз да бай. Жылдың төрт мезгілі тұрмысқа қолайлы. Қыраулы қыс дегеніңіз айтарға ғана. Қыс айлары тамылжыған күз болып, жеріне сарғайыңқы көрік береді. Жергілікті ұлт өкілдері жермен айналысатын еңбекқор жандар еді. Сол ағайындармен тату-тәтті сыйлы болып күн кештік. Мен 2-сыныпты өзбек мектебінде, 3 сыныпты тәжік мектебінде, 7-сыныпқа дейін орыс мектебінде оқыдым 8-жылдық біліммен Автомеханика техникумына түсіп, мамандығым бойынша жұмыс істедім. 1962 - де әскер қатарына алындым. Түркменстанның Мары қаласында әскери міндетімді өтедім. 1963- жылы демалысқа келдім. Ол кезде Қазақстанға көшіп келген әкейдің қартайған шағы. Заман тынышталған соң, елге жетуді мақсат етіп, Ақтөбе қаласынан орталық көшелерден үй сатып алған. Ата-жұртқа жетуді армандап «өзге ел, басқа ғұрып, басқа ұлт» дегендей. Әкей бізді Тәжік елінің қыздарына үйлендірмеді. Мен сол демалысқа келген кезде Капыбаев Қазиханның қызы Жаңғақ (1942-1987) атты қызға үйлендім. Ұл-қыз сүйген бақытты шаңырақ едік. Көп ұзамай әкем Сағидолла 1964 жылы қайтыс болды. Өзінің өсиеті бойынша әкесі Жұмағұлдың мешітіне ішіне жерленді. Ал мен әскерден оралған соң, партия қатарына өтіп, Ақтөбе қалалық Ішкі істер бөліміне жұмысқа орналасып, абыройлы қызмет атқардым. Жан жарым балаларымның анасы Жаңғақ өмірден озды. 1992 жылы еңбек демалысына шықтым. 5 баламыз бар. Бүгінде кейінгі үйленген жұбайым Тамарамен немере шөбере көрген үйелменді отбасымыз. Тәжікстанда тұрған жездеміз Досанов Қозыбай, апамыз Бәкіза отбасымен көшіп, Қызылордаға барып, одан Ақтөбеге келіп қоныстанды. Олардың 9 ұл - қызы бар. Сол кездерде әкейдің айтқан болжамдары есте қалған. «Күндердің күнінде осы үкіметке де бір зауал болар. Мешіттер қайта қалпына келтірілер» деп. Сол болжамдарын күні бүгінге дейін дұрысқа санаймын. Алла қолдап ойламаған жерден 2004-05-06 жылдары 3 жыл қатарынан Мекке Мединеге қажылық сапарда болдым. Қасиетті қағбаны көріп, Арафат тауына шықтым. Бұл да бір Алланың маған берген сыйы шығар».

Тәжікстанның дамуы мен гүлденуіне өзінің үлестерін қосқан қазақтарға есімдерін келешек ұрпақ білуге тиіс. Қазақ диаспорасының қоғамдық жұмыстан бастап, түрлі кәсіпті жақсы меңгеріп, адал еңбегімен абырой-атаққа ие болған өкілдері туралы ресми түрде айтылып жүргенімен, тарихи еңбектерде айтыла бермейді. Өйткені насихат жұмыстары нашар жүргізілген. XIX ғасырдың 20-40 жылдарында Тәжікстан топырағына Қазақ АКСР Мәдениет халық комиссары болған Темірбек Жүргенов, Әскери комиссар Абдолла Ярмұхаммедов, Елеусіз Бүйрин, Көбей Жанғазин сынды тарихта аты қалған адамдар осында біршама қызмет жасағаны мәлім. Сондай-ақ Бабай, Сағидолла ишандардың есімдері аталады (Лаханұлы, 2017). Сағидолла ишан Жұмағұлұлының баласы Хүсейін Сағидоллаұлы Байшуақовпен биыл (2021 жыл) маусым айында, Ақтөбе қаласындағы Ақтөбе облысының мемлекеттік орталық архивне жұмыс жасауға іссапармен барғанымда, Хүсейін ақсақалды арнайы іздеп барып, кездестім. Хүсейін

Сағидоллаұлы 82 жаста, бүгінде Ақтөбе облысының орталығы Ақтөбе қаласында тұрады. Хұсайын ақсақалдың айтуынша, әкесі Сағидолла 1928 жылдары байдың тұқымы, молда ретінде қудалауға түскен. Атасы Жұмағұл Байшуақұлы (1858-1934) діни адам ишан, байдың ұрпағы ретінде қуғынға ұшырап, мал-мүлкі тәркіленіп, өзі 10 жылға итжекенге түрмеге айдалған. 6 жыл түрмеде отырып, ауруға шалдыққан соң, денсаулығының нашарлауына байланысты түрмеден босатылған. Сібірден елге келе жатқанда жолда 1934 жылдың көктемінде қайтыс болған. Атасының сүйегі Ақтөбе облысының Қобда ауданына қарасты Жарсай ауылынан 10-13 шақырым жерде Қобда өзенінің жағасындағы биік қыр басындағы төбеде жерленген. Ол жерде бұрын мешіт болған. Хүсейін ақсақалдың әкесі Сағидолла Жұмағұлұлы сол мешітте имам болған. Сағидолла Жұмағұлұлының сүйегі өзі иман болып қызмет еткен мешіттің орнына жерленген. Биыл шілде айында Хүсейін ақсақалмен бірге Жарсай ауылына бардық. Жарсай ауылының тұрғына Жүсіп есімді азамат үшеуіміз зират басына барып Сағидолла иман Жұмағалиұлына құран бағыштадық. Хүсейін ақсақалдың айтуынша, атасы Жұмағұл Байшуақұлы бай-құлақ, молда, дін қызметкері ретінде қудалауға ұшырап, 10 жылға сотталған соң, Жұмағұл ишанның балалары елден қашқан. Сағидолла ишан Башқұртстанға әйелімен қашып барған. Башқұртстанға барып бір елді мекенде тұрып жатқанда, артынан НКВД адамдары іздеп келе жатқаны туралы Сағидолла ишанға хабар жеткізеді. Сағидолла Жұмағұлұлы Башқұртстаннан отбасымен поезға отырып Тәжікстанға қашқан. Тәжікстанда көп жылдар тұрып, мешітте имам болып қызмет атқарған, сиы азамат болған. 1962 жылы ата қонысы Ақтөбеге отбасымен оралған. Сағидолла ишан Ақтөбе қаласынан үй сатып алып қалада тұрған. Сағидолла ишанның сүйегі туған жері Ақтөбе облысының Қобда ауданына қарасты Жарсай елді мекеніндегі зиратқа жерленген.

Әлшекей күйші сияқты саяси қуғын-сүргінге ұшыраған азаматтар бұл жерді паналап келгендігі де бүгінде белгілі болып отыр. Ал өмірінің соңына дейін Тәжікстанда еңбек етіп Тәжікстан Жоғарғы Кеңесіне 2 рет депутат болып сайланған әйгілі мүсінші Жанғазиннің еңбектері арнайы әңгімеге арқау болар үлкен оқиға деуге болады (Лаханұлы, 2017).

Тәжікстандағы қазақтардың 1990 жылдардан кейін 11 мыңнан астамы атажұртқа қоныс аударған болатын. Олардың арасында өздерінің бұл елдегі тарихын біршама жақсы білетін көнекөз қариялар аз емес. Сондықтан олар бақилық болмай тұрғанда Қазақстан ғалымдары арнайы іздеп барып, әңгімелерін жазып алса жөн болар еді.

Ресей-Тәжік (Славян) университеті тарих және журналистика теориясы кафедрасының профессоры Абдусаттор Нуралиев: Қазақ халқы іргеле өмір сүрді. Сол кезде оқу орындары Самарқан, Бұхарада болды, біздің есептеуіміз бойынша 70-ке жуық қазақ жазушылары осы оқу орындарында, медреселерде оқып шыққанан айтады. Сағидолла ишан Жұмағұлұлы Бұхарада медреседе оқыған.

Абдусаттор Нуралиевтің әке-шешесі екінші дүние жүзілік соғыс біткеннен кейін Шардараға қоныс аударған. Өзіде Шардарада мектеп бітіріп, Алматыдағы Қазақ ұлттық университетіне журналистика мамандығына оқуға түседі. Ұлты тәжік болғанымен қазақшаға жүйрік. Оқуын бітіргеннен кейін жолдама мен Душанбеге келеді. 50-ден астам уақыт шәкірт тәрбиелеп, қазақ пен тәжік тарихын зерттеп жүрген жаны қазақ пен тәжік мәдениетін зерттеп, 4 әдеби шығарма жазды. Зерттеушінің бұл ісіне Тәжікстандағы Қазақстан елшілігі қолдау жасаған (Лаханұлы, 2017).

Тәжікстанда 2 мыңға жуық қазақ тұрады. біразы қазақ жерінде ала сапыран революция болған кезінде, тау асып, пана іздеп келсе. біразы кеңес үкіметі кезінде оқуға, жұмысқа келіп қалып қойды. Душанбе де 80-ге жуық қазақ отбасы тұрады. Жат жерде жүрседе, қазақтардың тілін білуге ынтасы зор. Өйткені көбі болашағын қазақ елімен байланыстырады. Тіл оқуға деген құштарлық осыдан туса керек-ті.

Әбдісаттар Нұрғалиев:– Тәжікстандағы аз қазақтың басын қосатын – «Бәйтерек» мәдени орталығы 2006 жылы Қазақстан елшілігі қолдауымен құрылған, оның жұмысына Душанбедегі қазақ елшілігі көмектесіп тұрады. Бәйтерек орталығының жетекшісі Зәуре Советқалиқызы Саминова Шығыс Қазақстан тумасы, жұмыс бабымен келіп тәжік азаматына тұрмысқа шығып таулы тәжік жерінде қалып қойыпты. Зәуре Советқалиқызының тәжікстанда тұрып жатқанына 38 жыл болыпты. 3-ші Құрылтайға барғаннан кейін жан жақтан келген қазақтармен танысып, олардың жұмысын көріп танысып, қайта Тәжікстанға келгенде сол елшілік арқылы, елшілікпен ақылдасып Бәйтерек ұйымын құрған.

Елшілік тарапынан жыл сайын киіз үй, домбыра, ұлттық нақыштағы киім кешектер жеткізіледі Мұндағы қазақтардың кәсібі де әрқилы. Мемлекеттік қызметте де істейтіндер бар. Мал шаруашылығымен айналысатын қазақтар да бар. Бірақ қазақ тілін білетін ақсақалдардың бәрі Қазақстанға кетіп қалған. Қазіргі жастар ана тілін білмейді. Бұған, біріншіден, мектепте қазақ тілінің оқытылмайтыны себеп болса, екіншіден, өскен ортаның әсері көп. Себебі бұл жерде өзбек ұлтының өкілдері көп шоғырланған. Сондықтан да болар қазақ жастары не орысша, не өзбекше сөйлейді. «Бәйтерек» орталығы қазақ жастарын жинап, тілін-дәстүрін үйретуге барынша жұмыс жасайды. Өскен ортасына байланысты ұстанатын салт-дәстүрлері де бейімделе береді ғой. Орта мектепте қазақ жастарының алдында не өзбекше, не, орысша, не тәжікше оқуға таңдау бар. Сол себепті орта мектеп бітірген жастар Қазақстанға

кетуге, сол елде білім алуға талпынады. Жыл сайын арнайы конкурстан өтіп, Қазақстаннан оқуға мүмкіндік алып жатқан жастар да жетерлік.

Бәйтерек ұйымын құрудағы басты мақсат, бастапқыда болған 14 мың қазақтан кәзіргі уақытта 2 жарым 3 мыңға жуығы қалған. Сол қалған қазақ балаларға қазақ тілін дәстүрін дәріптеп, қыз келіншектерге ою өрнектер сақтап балаларына дәріптеп ас пісіретін дәстүрлерді дәріптеу, - дейді Зәуре Саминова. Бәйтерек клубы қазақ тілін, қазақ салт дәстүрін, ою өрнегін дәріптейді. Елінен жырақта жүрген қандастарымыз, тамыры терең елінің тарихын ұмытпауын, атадан балаға мирас болған дәстүріннен қол үзбеуін көздейді. Қазақ қоғамдық бірлестігі тәжік жерінде өтетін мерекелерден күр қалмайды, үкілі кәмшат, бүрмелі көйлегін киіп қазақ ұлттының бай мұрасын насихаттап жүреді.

Тәжікстанда қазіргі таңда өзін қазақтың дейтін адамдардың жалпы саны 2 мыңға жуықтайды. Алайда 2013 жылғы халық санағы бойынша қазақтардың саны 600 болған. Бірақ бұл санаққа енбей қалған қазақтар да болған. Мәселен, Жылыкөл ауданында Гарагути деген жер бар. Қазір ол «Тәжікстанның 20 жылдығы» деп аталады. Сол жерде Қызылордадан барған 60 үй наймандар бар. Ол жерде өзбектер басым тұрғандықтан 200-ден астам қазақ балалары өзбек мектептерінде оқиды. Ондағы қазақ балалары қазір қазақша мүлде білмейді. Үлкендері қазақша сөйлегенде өзбекше араластырып сөйлейді. Балашағаның болашағы үшін көші-қон мәселесі оң шешілсе Қазақстанға қоныс аударамыз деп жүргендер баршылық (Лаханұлы, 2017).

Қорыта айтпағымыз, Әбдісаттар Нұрғалиев 1917 жылы 31 қаңтарда «Азаттық радиосына берген сұхбатында: – Тәжікстанда 1990 жылы 11 мың 700 қазақ болған еді. Қазақстан тәуелсіздігін жариялағаннан кейін басым бөлігі көшіп кетті. Ресми есеп бойынша, 2 мыңға жуық қазақ бар. Бірақ осыдан екі жыл бұрын қазақтардың тағы бір тобын таптық. Олар – өзбектеніп кеткен қазақтар. Рулары – уақ, құжат бойынша ұлты – өзбек. Яғни ұлтын өзбек деп жаздырып алған, бірақ бойларында қазақ қалыптары сақталған. Олар Соғды облысына қарасты Истаравшан ауданындағы Боратөбе ауылында тұрады. Сосын 200-дей аралас отбасылар бар. Сол себепті, мен дәл қазіргі сәтте 4 мың қазақ тұрады деп анық айта аламын (Лаханұлы, 2017), – дейді.

Тәжікстандағы қазақтар тарихы нәубет жылдары қасірет шегіп тағдыр тәлкегімен мәжбүрлікпен жат жерді паналаған қазақ халқының тектілігі мен рухының мықтылығының тарихының баяны. Бұл-бір. Екіншіден, отаншыл, елжанды босқыншылыққа ұшыраған ұлтымыздың ата мекеніне ұрпағымен оралған тарихы. Ұрпаққа үлгі боларлық тарихымыздың бір парасы болып қалмақ (Исенов, 2021б; Исенов, 2021 в).

Әдебиеттер

Ержанұлы Е. Тәжіктер арасында біздің түбіміз түрік дейтіндер аз емес. // <https://alashainasy.kz/society/tajkter-arasynda-bzdn-tubmz-turk-deytnder-az-emes-61680/>

Исенов, 2021а - Исенов Ә.И. XX ғ. 20-30 жж. ауа көшкен босқындар жайынан. // Taisoigan. kz Өлке тану. Шежіре. Жаңалықтар. http://taisoigan.kz/tarikh-iketanu/article_post/hh-g-20-30-zhzh-ava-koshken-bosk,yndar-zhajupan Жарияланған уақыты: 30.10.2021 жыл.

Исенов, 2021б - Исенов Ә.И. XX ғ. 20-30 жылдары Тәжікстан республикасына қоныс аударған қазақ босқындары: тағдыры және олардың бейімделуі // «Қазақстандағы XX ғасырдың 30-шы жж. басындағы ашаршылық және қазақтардың көршілес аумақтарға мәжбүрлі көші-қоны: зерттеу мәселелері» = «Голод начала 30-х гг. XX века в Казахстане и вынужденные миграции казахов на сопредельные территории: проблемы исследования»: респ.-тәжірб. конф. мат.-ры. / Құраст. А.И. Құдайбергенова, М.М. Қозыбаева, Р.Ж. Байдалы. Алматы: Литера-М, 2021. 296 б. 101-118 б.

Исенов, 2021в - Исенов Ә.И., Зулгараев Р. Босқындар тарихы - қазақ тарихының қаралы беттері (XX ғасырдың 20-30 жылдары) //«Қазақстандағы XX ғасырдың 30-шы жж. басындағы ашаршылық және қазақтардың көршілес аумақтарға мәжбүрлі көші-қоны: зерттеу мәселелері» = «Голод начала 30-х гг. XX века в Казахстане и вынужденные миграции казахов на сопредельные территории: проблемы исследования»: респ.-тәжірб. конф. мат.-ры. / Құраст. А.И. Құдайбергенова, М.М. Қозыбаева, Р.Ж. Байдалы. Алматы: Литера-М, 2021. 296 б. 219-230 б.

Лаханұлы Нұртай. Тәжікстандағы қазақ жастары ана тілін білмейді. 31 қаңтар 2017 жыл. https://www.azattyq.org/a/tajikistan_kazakh_people/28269359.html

Мұхит асқан қазақ қызы америкада 101 жасқа толды.(01.06.17). // <https://youtu.be/GpONGyrdTE4>
Нуралиев Абдусаттор. Казахи Таджикистана. Душанбе. Истеъдод. 2016. 160 с.

Тарихы терең Тәжікстан. <https://e-history.kz/kz/news/show/1530/> 10 ақпан 2018 жыл. Тәжікстан қазақтары өзбекше оқудан қашып, Қазақстанға оралмақшы. 2016

https://vk.com/wall-75031742_55240

Referenses

Erzhanuly E. Tazhikter arasynda bizdin tubimiz turik dejtinder az emes [There are many people among Tajiks who say that our roots are Turkish] // <https://alashainasy.kz/society/tajkter-arasynda-bzdn-tubmz-turk-deytnder-az-emes-61680/> [in Kazakh]

Isenov, 2021a - Isenov Ш.И. XX g. 20-30 zhzh. aua koshken boskyndar zhajynan [About refugees of the 20-30s of the XXth century]. // Taisoigan. kz Olke tanu. Shezhire. Zhanalyktar. http://taisoigan.kz/tarikh-lketanu/article_post/hh-g-20-30-zhzh-uaa-koshken-boskyndar-zhajynan Zpariyalannan uakyty: 30.10.2021 zhyl. [in Kazakh]

Isenov, 2021b - Isenov O.I. XX g. 20-30 zhyldary Tazhikstan respublikasyna konys audargan kazakh boskyndary: tagdyry zhane olardyn bejimdeli [Kazakh refugees who moved to the Republic of Tajikistan in the 20-30s of the XXth century: their fate and adaptation] // «Kazakhstandagy XX gasyrdyn 30-shy zhzh. basyndagy asharyshlyk zhane kazakhtardyn korshiles aumaktarga mazhburli koshy-kony: zertteu maselelery» = «Golod nachala 30-h gg. XX veka v Kazahstane i vynuždennye migracii kazahov na sopredel'nye territorii: problemy issledovaniya»: resp.-tazhrib. konf. mat-ry. / Kurast. A.I. Kudajbergenova, M.M. Kozybaeva, R.Zh. Bajdaly. Almaty: Litera-M, 2021. 296 b. 101-118 b. [in Kazakh]

Isenov, 2021v - Isenov O.I., Zulgaraev R. Boskyndar tarihy - қазақ тарихының қаралы беттері (ХХ ғасырдың 20-30 зhyldary) [The history of refugees - the tragic pages of Kazakh history (20-30s of the XXth century)] // «Kazakhstandagy XX gasyrdyn 30-shy zhzh. basyndagy asharyshlyk zhane kazakhtardyn korshiles aumaktarga mazhburli koshy-kony: zertteu maselelery» = «Golod nachala 30-h gg. XX veka v Kazahstane i vynuždennye migracii kazahov na sopredel'nye territorii: problemy issledovaniya»: resp.-tazhrib. konf. mat-ry. / Kurast. A.I. Kudajbergenova, M.M. Kozybaeva, R.Zh. Bajdaly. Almaty: Litera-M, 2021. 296 b. 219-230 b. [in Kazakh]

Lahanuly Nurtaj. Tazhikstandagy kazakh zhastary ana tylyn bylmejdі [Kazakh youth in Tajikistan do not know their native language.]. 31 kantar 2017 jyl. https://www.azattyq.org/a/tajikistan_kazakh_people/28269359.html [in Kazakh]

Muhit askan kazak kyzy amerikada 101 zhaska toldy. [Kazakh girl who swam across the ocean turns 101 in America]. (01.06.17). // <https://youtu.be/GpONGYrdTE4>

Nuraliev Abdusattor. Kazahi Tadzhhikistana [Kazakhs of Tajikistan]. Dushanbe. Iste'dod. 2016. 160 s. [in Russian]

Tarihy teren Tazhikstan [Tajikistan has a deep history]. <https://e-history.kz/kz/news/show/1530/> 10 akpan 2018 zhyl [in Kazakh]

Tazhikstan kazakhtary ozbekshe okudan kashyp, Kazakhstanga oralmakshy [Tajik Kazakhs, so as not to study in the Uzbek language, want to return to Kazakhstan]. 2016 https://vk.com/wall-75031742_55240 [in Kazakh]

FTAMP 03.20.00

DOI 10.51943/1814-6961_2022_3_106

ҚАЗАҚСТАНДА ОРТА АРНАУЛЫ КӘСІБИ БІЛІМНІҢ ДАМУ МӘСЕЛЕСІ (XX Ғ. 20-30 ЖЖ.)

К.А. Тулентаева^{1ID*}

¹Ш.Ш. Уәлиханов атындағы тарих және этнология институты, Қазақстан, Алматы қ.

*Автор-корреспондент
E-mail: k-abiken@mail.ru,

Түйіндеме. Мақалада Қазақстанда өткен ғасырдың 20-30 жылдар аралығындағы орта арнаулы білім жүйесінің қалыптасу және даму үрдісі қарастырылады. Орта кәсіби оқу саласы күрделі де ауқымды қоғамдық құбылыс, сондықтан автор осы зерттеуде өлкеде орта буын кәсіби мамандар дайындығының кейбір топтамасын ғана талдаудан өткізеді. Большевиктердің Кеңес өкіметін орнатудың алғышарттарының бірі сауатсыздықпен күрес болғаны белгілі. Мақалада сауатсыздыққа қарсы науқанның көшін бастаған мұғалімдер даярлау ісін жолға қою және большевиктердің «қазақ өлкесінің дәстүрлі кәсібін өрістетуге» саясатымен сабақтаса жүрген ауылшаруашылық мамандарды даярлау мәселесінің санқырлы тұстары анықталып ашылады. Кеңес өкіметінің ширек ғасырлық даму барысында республикада кәсіби дәрігерлерді сапқа қою мәселесінің шешім табу жолдары зерделенеді. Өлкеде орын алған кәсіптік-техникалық мамандықтарды даярлау мәселесі сараланды. Большевиктердің «пролетариаттың ұлттық кадрларын дайындау» ұранының Қазақстанда жүзеге асырылу іс-әрекеттері салалық құрылымдар бойынша пайымдаудан өткізілді.

**МАЗМҰНЫ
CONTENTS
СОДЕРЖАНИЕ**

**ДЕРЕКТАНУ ЖӘНЕ ТАРИХНАМА
SOURCE STUDING AND HISTORIOGRAPHY
ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ И ИСТОРИОГРАФИЯ**

Белтенев Ж. М.
ЕСКІ ЖӘДІГЕРЛЕРДЕГІ АРАБГРАФИКАЛЫ ЭПИГРАФИКАЛЫҚ ДЕРЕКТЕР
(ҚР ОМА МАТЕРИАЛДАРЫ НЕГІЗІНДЕ).....5

Асымова Д.Б.
ҚАЗАҚСТАННЫҢ XX ҒАСЫРДЫҢ ЕКІНШІ ЖАРТЫСЫНДАҒЫ
ОТБАСЫ ФОТОЛАРЫНДАҒЫ БЕЙНЕЛЕРДІҢ ВИЗУАЛДЫ ТАРИХЫ.....19

**ОРТА ҒАСЫРЛАР ТАРИХЫ
MEDIEVAL HISTORY
СРЕДНЕВЕКОВАЯ ИСТОРИЯ**

Ошан Ж.
ТҮРКІ ҚАҒАНАТТАРЫ ЫДЫРАҒАННАН КЕЙІН ТОҒЫЗ ТАТАРДЫҢ ДАЛА
БИЛІГІНЕ ҮМТЫЛУЫ, ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ КӨШПЕНДІЛЕР АРАСЫНДАҒЫ
САЯСИ ОРНЫ МЕН ТАРИХИ РӨЛІ.....28

Aubakirova K.K., Taiman S.T.
HISTORICAL AND CULTURAL FACTORS OF THE TURKIC-ARAB
RELATIONS DURING THE MAMLUKS RULE (13-15 CENTURIES).....36

**ЖАҢА ЗАМАН ТАРИХЫ
NEW HISTORY
НОВАЯ ИСТОРИЯ**

Садықов Е.Т., Жүсіпов Н.Қ., Токмұхамедов С.Е.
МӘШҰР ЖҮСІПТІҢ ТАРИХИ МҰРАСЫ.....44

Дүйсебаева А.И.
ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ИМПЕРСКОЙ ВЕТЕРИНАРНОЙ СЛУЖБЫ
В КАЗАХСКОЙ СТЕПИ: НА ПРИМЕРЕ ТУРГАЙСКОЙ ОБЛАСТИ (КОНЕЦ XIX ВЕКА).....52

**КЕҢЕС ДӘУІРІ ТАРИХЫ
SOVIET PERIOD HISTORY
ИСТОРИЯ СОВЕТСКОГО ПЕРИОДА**

Кабульдинов З.Е., Рыскулов Т.А.
ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ СМАГУЛА САДУАКАСОВА.....62

Жүсіп Сұлтан Хан, Козыбаева М.М., Маслов Х.Б.
О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АЛИХАН БУКЕЙХАНА В ПЕРВЫЕ ГОДЫ
СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ В КАЗАХСТАНЕ (1920-1922).....69

Гривенная Л.А.
ВОССТАНИЯ И ГОЛОД 1921-1922-Х ГОДОВ В КАЗАХСТАНЕ:
ПОЛИТИЧЕСКАЯ И СОЦИАЛЬНАЯ РЕАКЦИЯ НА
АНТИНАРОДНУЮ ПОЛИТИКУ БОЛЬШЕВИСТСКОЙ ВЛАСТИ.....78

Мусагалиева А.С.
О НАРОДНЫХ ВОССТАНИЯХ И ПРОТЕСТАХ В КАЗАХСТАНЕ (1929-1931 ГГ.).....87

Исенов О.И., Купенов Б.К.
1920-1930 жж. ТӘЖІКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНА ҚОНЫС АУДАРҒАН
ҚАЗАҚ БОСҚЫНДАРЫ: ОЛАРДЫҢ БЕЙІМДЕЛУІ.....96

Толентаева К.А. ҚАЗАҚСТАНДА ОРТА АРНАУЛЫ КӘСІБИ БІЛІМНІҢ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ (XX ҒАС. 20-30 жж.).....	106
Қайыпбаева А.Т., Әбікей А.М. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЗАЙЫРЛЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ХАЛЫҚ АҒАРТУ КОМИССАРИАТЫ.....	117
Қабыл А.Ә., Нартбаев Ш.Ж., Мамраймов С.Д. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ 1930-ЖЫЛДАРЫ ҚАРАҚАЛПАҚ ЖЕРІНЕ АУА КӨШҮІ ЖӘНЕ ОҢТҮСТІККЕ ОРАЛУ ТАРИХЫНАН.....	127
Болтаева С.Ж. ТӘШЕНЕВ ЖҮМАБЕК АХМЕТҮЛЫ – КЕҢЕСТІК ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖЕТЕКШІ САЯСИ ҚАЙРАТКЕРІ.....	136
Сактаганова З.Г., Ыбырайхан М.Ы. ОРТАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ 1964-1985 жж. АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ ЕҢБЕККЕРЛЕРІНІҢ КҮНДЕЛІКТІ ӨМІРІ: КОМСОМОЛ-ЖАСТАР БРИГАДАЛАРЫНЫҢ ЕҢБЕГІ МЕН ҚЫЗМЕТІНІҢ МАТЕРИАЛДАРЫ БОЙЫНША.....	144
Борбасов С.М. АЛМАТЫДАҒЫ 1986 ЖЫЛҒЫ ЖЕЛТОҚСАН КӨТЕРІЛІСІ.....	155
ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ HISTORY OF INDEPENDENT KAZAKHSTAN ИСТОРИЯ НЕЗАВИСИМОГО КАЗАХСТАНА	
Уалтаева А.С., Уалтаев М.Д. ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ НОВЫХ ФОРМ ЗАНЯТОСТИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ.....	165
Найманбаев Б.Р. ИСТОРИЯ БОРЬБЫ ИНТЕРЕСОВ «СТАРЫХ» И «НОВЫХ» ИГРОКОВ НА МЕЖДУНАРОДНОЙ АРЕНЕ в XXI ВЕКЕ.....	174
ЭТНОЛОГИЯ ЖӘНЕ АРХЕОЛОГИЯ ETHNOLOGY AND ARCHEOLOGY ЭТНОЛОГИЯ И АРХЕОЛОГИЯ	
Әбілсейіт Мұқтар, Тұрарұлы А., Жумабаев А. САРАЙШЫҚТАҒЫ «ХАН МОЛАСЫН» ІЗДЕУ ТАРИХЫ.....	186
Хабдулина М.К., Ғайса А.М. НОВЫЕ ПОДХОДЫ В ИССЛЕДОВАНИИ ЭЛИТНЫХ МОГИЛЬНИКОВ САКСКОЙ ЭПОХИ САРЫАРКИ.....	196
Оразбаева А.И. ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ ТРАДИЦИИ КАЗАХОВ В XV-XVIII ВВ.....	207
Қалшабаева Б.К., Өзбекбай Ә. ОРТА АЗИЯ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ОТБАСЫ ЖӘНЕ НЕКЕ ҚАТЫНАСТАРЫНДАҒЫ СЫЙ АЛМАСУ ДӘСТҮРЛЕРІ (XIX Ғ. ОРТАСЫ МЕН XX Ғ. БАСЫ).....	216
Арынов Қ.С., Амантуров М.Қ., Малдыбекова Л.Ж. ОРТАҒАСЫРЛЫҚ СЫҒАНАҚТЫҢ ШЫҒЫС ҚАҚПАСЫ: ҚҰРЫЛЫМЫ ЖӘНЕ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	225

**СЫН-ПІКІР
REVIEW
РЕЦЕНЗИЯ**

Аканов К.Г.

РЕЦЕНЗИЯ НА КНИГУ Б.Г. АЯГАНА:

ИСТОРИЯ УЛУГ УЛУСА – ЗОЛОТОЙ ОРДЫ: КУРС ЛЕКЦИЙ

АЛМАТЫ, «ЛИТЕРА-М» ЖШС, 2020. 224 Б.....236

**МЕРЕЙТОЙ
ANNIVERSARY
ЮБИЛЕЙ**

АЛДАЖҰМАНОВ ҚАЙДАР СЕЙСЕМБАЙҰЛЫНЫҢ

80-ЖЫЛДЫҚ МЕРЕЙТОЙЫНА ОРАЙ ҚҰТТЫҚТАУ 239